

DIH

**Diverzitás és homogenitás
a történelemben, a társadalomban
és a környezetben**

A kötet a **Dimenziók 3. Diverzitás és homogenitás a történelemben, a társadalomban és a környezetben** konferencián

(ELTE BTK Szekfű Gyula Könyvtár, 2019. május 9–10.)
elhangozott előadások szerkesztett változatát tartalmazza

A konferenciát szervezte:
ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék •
ELTE TTK FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék

A megjelenést a

Nemzeti Kulturális Alap

támogatta

A szerkesztőbizottság elnöke
dr. Várkonyi Gábor

Szerkesztő

Rénes Balázs • Banai Zsófia • Gódnány Nikolettta • Lendvai Timár Edit •
Lehoczki Zsuzsanna • Demjén Ágnes

Olvasó- és technikai szerkesztő

Bertók Krisztina

Borítóterv

auri grafika

Dimenziók logóterv

Szalontai Edit Mariann • Szalontai Emese Zita

ISBN 978-963-9987-99-9

© szerzők

© Martin Opitz Kiadó

Kiadja: Martin Opitz Kiadó

www.martinopitz.hu

Felelős vezető: dr. Tóth Csaba

TARTALOM

- 7 VÁRKONYI Gábor • Diverzitás és homogenitás, mint a társadalmi fejlődés záloga
- 9 LÉNÁRT T. András • Az ibériai olvasztótégely. A diverzitás különböző felfogásai a spanyol nemzettudat és identitás alakulásában
- 19 KOVÁCS Dóra • Szabolcs és Szatmár vármegyék tisztkara ecsedi Báthory István főispánsága alatt
- 32 FERWAGNER Péter Ákos • Diverzitás és homogenitás a modern libanoni társadalomban
- 39 BITTERA Éva • Az összetartó erő. Homogenitás és diverzitás egy arisztokrata klán viszonylatában
- 51 JANCsó Katalin • Az identitás változásai a független Latin-Amerikában. Az argentin példa (1810–1910)
- 63 BAROCH Csaba – BERKI Márton • A város materiális és immateriális rétegei. Lwów/Lemberg/Lvov/Lviv palimpszesztjei
- 77 BARTA Géza • A karéliei tér etnikus identitást befolyásoló reprezentációi
- 89 JANEK István • Diverzitás a magyar kormányok szlovják politikájában a 19–20. században
- 101 ILLÉS Tamás • Urbanizált falvak, ruralizált városok. A romániai szisztematizálások alulnézetben
- 111 DUGÁR Péter • „Lenin elvtárs, aki most ezen a világon Krisztusnak az igazi helytartója”. Az 1919-es kecskeméti kommün kereszténységképe a helyi sajtóban
- 121 ANTAL Attila • A gyűlölet, mint a politikai és társadalmi tér strukturáló tényezője
- 131 KÖKÉNY Andrea • Diverzitás és homogenitás a vadnyugati szekérkaravánok közösségeiben
- 141 TÖMÖRY Miklós • Az „Egyesült Szerb Ifjúság” és a szerb polgárosodás új programja Pest-Budán és Újvidéken 1866 és 1869 között
- 149 ZATYKÓ Margit • Sztereotípiák, előítéletek. Magyar vélemények a szlovákokról és a szlovák reakciók a 19. század második felében

- 169 TÖRÖK Zsolt Győző • Hogyan léteznek az Egyenlítő? Tájékozódási keret és térképi ábrázolás az ókorban
- 179 GÓDÁNY Nikoletta • Budapest a Duna királynője? A város képe a két világháború közötti idegenforgalmi propagandában
- 191 KÉSMÁRSZKY Róbert • Diverzitás és homogenitás a fej-nyakon manifesztálódó trópusi betegségek tekintetében, napjainkban végzett missziós munka során. Az arcideg perifériás bénulásai, mint példa. A biztonsági tényezők
- 197 AMBRUS László • „Egy nemzet sokszínű családjában”. Az etnikai diverzitás problémái az első világháború amerikai hadseregében
- 207 BARÁT Bence • A „nemzetiségi tizenegy”. Kihívások és ellentmondások a két világháború közti romániai futballéletben
- 217 RÉNES Balázs • Homogenitás és diverzitás Székely Mózes híveinek diplomáciai levelezésében
- 227 NAGY Imre • Társadalmi és etnikai sajátosságok a 19. század eleji Magyarországon, a kívülállók szemével
- 237 HALMOS Károly – MÁTAY Mónika • Divergencia vagy deviancia. A Big History oktatása a történelem szakon. A Big History projekt
- 247 A kötet szerzői

DIVERZITÁS ÉS HOMOGENITÁS A MODERN LIBANONI TÁRSADALOMBAN¹

FERWAGNER Péter Ákos

A modern társadalmakban a diverzitás és a homogenitás több szinten vizsgálható. Ha az identitás szintjén vizsgálódunk, azt tapasztaljuk, hogy a jogállás, az osztály-hovatartozás, a foglalkozás, valamint az életkor és a nemi hovatartozás meghatározó jelentőséggel bír. Ezen kívül elválasztó tényező lehet a civil/katonai, a világi/egyházi stb. megkülönböztetés is. A Közel-Keleten, azon belül Libanonban azonban nem ezek a társadalmi-gazdasági, generációs vagy éppen nemi tényezők jelentik az identitás elsődleges alapját, hanem ezeknél tradicionálisabb kritériumok. Mindenekelőtt a születés, amelynek három aspektusa számít lényegesnek.

Az első a vérségi származás, vagyis a család, a klán, a törzs, ami etnikai nemzetté formálódhat, és idővel homogenizáló tényező lehet. A második a születés helye, ez összefüggésben állhat az első aspektussal: falu és környéke, vidék és tájegység (hegység/síkság, tengerpart/sivatag stb.), város és városnegyed, tartomány, amely idővel homogén országgá fejlődhet. A harmadik pedig a vallási hovatartozás, a felekezetiiség, amely a Közel-Keleten sokak számára az egyetlen olyan homogenizáló tényező, ami meghaladja a lokális vagy családi kapcsolatokat. De nem Libanonban, ahol a vallási hovatartozásnak különösen nagy jelentősége van, ez jelenti a társadalmi diverzitás legfőbb tényezőjét. Milyen jellemzői vannak a felekezeti diverzitásnak ebben a kicsiny levantei országban?

A nagyszámú libanoni vallási közösségek közül történelmi szerepük okán a következők emelhetők ki: maronita keresztények, görögkeletiek, görög katolikusok, szunnita muszlimok, síita muszlimok és drúzok. Közöttük a felekezeti elkülönülés még a libanoni nép származásával kapcsolatos vitákban is megnyilvánul. A keresztények, közülük is kiváltképp a Nyugattal évszázadokon át különleges viszonyt fenntartó maroniták, mindig is az ókori főncciaiakat tekintették az őseiknek, akik a mai libanoniakhoz hasonlóan a levantei partvidéken éltek. Így akarták ugyanis megkülönböztetni magukat a muszlim szomszédjaiktól, akik viszont arabiai ősökkel rendelkeztek. Csakhogy a nem keresztény (nem maronita) libanoniak sohasem fogadták el a főncciai leszármazás elméletét, azt mindig vitatták, mivel ők éppen, hogy nem akarták megkülönböztetni magukat a szomszédos muszlim közösségektől.

¹ A szerző a Szegedi Tudományegyetem Újkori Egyetemes Történelmi és Mediterrán Tanulmányok Tanszékének docense (PhD). A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

Libanon – és e tekintetben különbözik a többi térségbeli arab országtól – történetének hosszú szakaszában rendelkezett bizonyos fokú autonómiával, amelyet az oszmánok többé-kevésbé tiszteletben tartottak. Ez a magyarázata annak, hogy az állam 1920-as létrehozása után már létezett az autonómia hagyománya és a különállás évszázadokon át fennálló identitása. Ez főleg a Libanon-hegység területét és lakosságát („Kis-Libanon”) jellemezte, amely zömében keresztény, kisebb részben pedig drúz és síita vallású volt. 1861-től az első világháborúig a hegyvidék különleges jogállást élvezett az Oszmán Birodalmon belül, választott adminisztratív tanács és keresztény kormányzó irányította. 1920-ban a térségben uralomra jutó franciák ehhez a keresztény többségű Kis-Libanonhoz muszlim többségű szomszédos, partvidéki területeket csatoltak, mert az volt a céljuk, hogy az így létrehozott „Nagy-Libanon” életképes és erős legyen, és szolgálja a francia érdekeket a Közel-Keleten. A következmény egy vallásilag minden korábbinál megosztottabb állam lett, amelyet a 20. században a vallási diverzitása időről időre válságba taszított.

Ráadásul a helyzet még ennél is bonyolultabb. Libanonban nem csupán a felekezeti heterogenitásról beszélhetünk, hanem a vallási közösségek további belső megosztottságáról is. A keresztények ortodoxokra, katolikusokra és más egyéb kisebb alcsoportokra tagolódnak, és ugyanez vonatkozik a muszlimokra is. Az alcsoportok pedig ugyancsak tovább darabolódnak a törzsi, a klán- vagy a nagycsaládi hovatartozás szerint. Megosztó tényező lehet még a lakóhely is.

A különböző eredetű és az országba különböző körülmények között érkezett változatos vallásos felekezetek Libanonban az évszázadok során különálló csoportokká fejlődtek, amelyek mindegyikének megvoltak a maga sajátosságai. A síiták, a drúzok és a maroniták harcias, rebellis hegylakók lettek, akik számára a törzsiség, a klánhoz való tartozás sokat számított.² Mindezt rendületlen partikularizmus és erős függetlenségi szellem egészítette ki. Ez a három csoport legnagyobb részét dolgos paraszti társadalom volt, hagyományosan nemes lelkű és vendégszerető, politikai és szociális küzdelmeiben fortélyos, ezen kívül szenvedélyesen hősiess. Ezzel azonban a hasonlóságokból ki is fogytunk. A síiták a hosszú üldözés és elnyomás következtében politikailag óvatossá váltak, ami zilált szervezetségükben is megmutatkozott. A politikailag sokkal sikeresebb maroniták és drúzok ellenben szilárd társadalmi szervezetet hoztak létre, a közösségek nagy önbizalma pedig az autonómia igényével párosult. A drúzok azonban a szolidaritás, a fegyelmeztség, a vezetőiknek való engedelmesség, valamint a rugalmasság és az alkalmazkodási képesség terén messze felülmúlták a maronitákat. Különösen a szolidaritás, az összetartás esetében ennek vallási oka is volt, hiszen az általuk vallott hét tantétel egyike úgy

² Vegyük figyelembe, hogy a Közel-Keleten a 19. században a kormánytól független intézmények (pl. nagycsalád, törzs, falu, vallási közösség, illetve felekezet) látták el azokat a feladatokat és szolgáltatásokat, amelyek a modern államokban a kormányok feladatai.

szólt, hogy „támogatást és védelmet kell nyújtani a hittestvéreknek”. „Fivérek és nővérek közössége vagyunk” – hallották a drúzok nap mint nap a vallási vezetőiktől.³ A drúzok voltak mind közül a legtoleránsabb felekezet, amely szívesen működött együtt és kötött kompromisszumokat másokkal. Rendszerint hallgatók, szükszavúak, zárkóztak és udvariasak voltak, miközben mesterien alkalmazták a fortélyt és a megtévesztést a politikában és a csatatéren. A maroniták viszont nagyhangúnak, hencegőnek, szókimondónak bizonyultak, közmondásos indiszkréciónak és ellentétben állt a drúzok tartózkodásával. Konok individualistaként közülük sokan vállalkozó szelleműekké váltak, akik a gazdasági és a kulturális teljesítményükben messze megelőzték a drúzokat. Csakhogy a maronita individualizmusnak voltak negatív következményei is. Meggyengítette a közösség belső szolidaritását, és felerősítette azt a tendenciát, amely az egyéni érdekeket a közösségi érdekek elé helyezte. Krízishelyzetekben a maroniták körében az összefogás helyett a törzsi megosztottság kerekedett fölül, ezzel pedig elveszítették a számbeli fölényük nyújtotta előnyüket, nem beszélve arról, hogy kétségbevonhatatlan katonai erőnyeiket is haszontalan személyi és klánharcokban fecsérelték el.

A szunnita és a görög katolikus (melkita) közösség különbözött a síitáktól, a maronitáktól és a drúzoktól. Alapvetően városiak voltak, hiányzott belőlük a hegylakók civilizálatlansága és partikularizmusa. Ezeket a csoportokat a tripoli, a bejrúti és a szaidai közösségeik határozták meg. Történetileg a szunniták és a melkiták Libanonban a muszlim és a keleti keresztény ortodoxiát képviselték, míg a maroniták, a síiták és a drúzok szakadároknak és lázadóknak számítottak. Következésképpen, amíg az utóbbiak a hegyvidéki erődítményeikben elzárva izolált közösségek maradtak, addig a szunniták és a melkiták, főleg a partvidéken élők, élénk kapcsolatokat tartottak fenn a külvilággal. Mindkét csoportnak volt kire támaszkodnia: a szunnitáknak a szomszédos Szíriában élő hittestvéreikre, a melkitáknak a Szíriában, Egyiptomban és a Balkánon élő ortodoxokra. Jelentős különbségeket is fel lehet azonban sorolni a két felekezet között. A korai időszakban a szunniták tagjai voltak az egyetemes iszlám állam privilegizált közösségének, ami teljes biztonságot jelentett a számukra. Az oszmán hódítás után is ők voltak a szultán legengedelmesebb és leglojálisabb alattvalói. A melkiták helyzete ettől lényegesen eltért. Keresztényként semmilyen előjoggal sem rendelkeztek a török uralom idején. A maronitáktól eltérően azonban főként a szunniták között éltek a nagyobb szíriai és libanoni településeken. Ilyen körülmények között udvarias, vállalkozó szellemű, de politikailag visszahúzó közösséget alkottak. Ez tette lehetővé számukra azt az általános prosperitást, ami a többi felekezetre kevésbé volt jellemző.⁴

A felekezetközi különbségek még az egészség, illetve betegség kapcsán is megmutatkoztak. A hegyvidék egészséges tájék volt, mivel az éghajlat, a tiszta levegő és víz, valamint a patká-

³ KHURI 2004: 102.

⁴ SALIBI 1965: xxiv–xxv.

nyokat pusztító sakálók és egyéb ragadozók jelenléte kizárta a nagyobb járványok megjelenését. A tengerparti városok azonban jól ismerték a pestist vagy a kolerát. A 19. században rendszeresen előfordult, hogy a járványok első jelére ezek a parti települések pillanatok alatt kiürültek. Több olyan forrásunk is van, amelyek azt állítják, hogy Bejrút lakosságának akár kétharmada is elmenekülhetett a városból, ha járvány ütötte fel a fejét. Teherhordó állatok sokasága indult az egészséges és biztonságos hegyek felé a pánikba esett emberek tízezeivel. De kiknek állt módjában távozni, és kik voltak kénytelenek ilyenkor maradni? Elsősorban azok a tehetősebb keresztények tudtak emigrálni, akiknek rokonaik éltek a hegyvidéken, és akik ideiglenesen be tudták fogadni őket. A szegényebb szunnita muszlimok azonban maradni kényszerültek, mert egyrészt nem volt hová menniük, másrészt nem volt miből. Ezért ők jobban ki voltak téve a járványok veszélyeinek: még az egészség és betegség terén sem voltak egyenlők az esélyek a felekezetek között. *„A keresztények szinte mindannyian a hegyekbe menekültek, miközben a járvány napjaiban a csapás főképpen a muszlimokat sújtotta”* – olvashatjuk egy 1865. augusztusi francia jelentésben.⁵

A közösségek eltérő helyzete és jogállása eszünkbe juttatja Jean-Étienne-Marie Portalis francia jogfilozófus (1746–1807), a Napóleon-féle polgári törvénykönyv egyik kidolgozójának szavait, aki a *Code Civil* elfogadásakor a következőket mondta: *„Azok az emberek, akik ugyanattól a hatalomtól függenek, de nem ugyanazok a törvények vonatkoznak rájuk, szükségképpen idegenek maradnak egymás számára. Ugyanannak a hatalomnak vannak alávetve anélkül, hogy ugyanazon állam tagjaivá válnának. Ugyanannyira sokféle nemzetet alkotnak, mint amennyire sokféle szokásaik vannak; hazájuk nem lehet közös.”*⁶ Mindezek alapján nem gondolom, hogy igaza lett volna François Mauriacnak, amikor Libanont az ott élő népek „olvasztótégelyének” nevezte az 1960-as évek elején.⁷ Igaz, még nem láthatta előre az alig tíz évvel később a felekezetek között kirobbanó véres belháború eseményeit. Valójában a térség lakói az évezredek együttélés során sem váltak igazán egységes társadalommá, és különösen nem váltak egységes nemzetté, ezért inkább Speidl Biankával értek egyet, aki szerint Libanon mint nemzet még a 20. század végén sem alakult ki, „még mindig formálódik”.⁸ Ezzel kapcsolatban találóan fogalmaz Kamal Salibi libanoni történész is: *„Nehéz lenne egy történésznek egységes libanoni népről fenntartások nélkül beszélni.”*⁹ A kérdésről Dzsavad Bulusz is önálló véleményt formált: *„Libanon, ez a földrajzi és történelmi egyediség a föníciai időktől napjainkig folyamatosan hozott létre és alakított ki különféle társadalmi csoportokat. Amikor ezek a társadalmi csoportok egyesültek, hogy közös államban éljenek, nemzetet alkottak. Amikor azonban elkülönült csopor-*

⁵ CHEVALLIER 1971: 44–45.

⁶ Idézi: RABBATH 1973: 55.

⁷ NANTET 1963. Préface de François Mauriac, 10.

⁸ SPEIDL 2011.

⁹ SALIBI 1965: xiii.

tokban, külön államokban éltek, több nemzetet alkottak, miközben ugyanahhoz az etnikai-nyelvi családhoz tartoztak.”¹⁰

De vajon a nyelv valóban homogenizáló tényező a világnak ezen a tájékán? A Közel-Keleten az arab nyelv lehet homogenizáló tényező, hiszen az itt élők túlnyomórészt (de nem kizárólag) arabok, csakhogy az arab nyelvnek számtalan helyi dialektusa létezik, amelyek nagyban különböznek egymástól. Ez még egy olyan kis területű ország esetében is megmutatkozik, mint Libanon. A bibliai *Bírák könyve* ismert története szerint a gileádiak úgy tudták megkülönböztetni és legyilkolni ellenségeiket, az efraimiakat, hogy azok nem tudták kiejteni helyesen a „sibbólet” (kalász) szót (Bír 12:5–6). Az 1975–1990 közötti libanoni háború alatt ugyanígy azonosították a helyi keresztények az ellenségeiknek tekintett palesztin menekülteket, akik egy kissé másképp ejtették a „paradicsom” szót: a libanoniak *bandúrának*, a palesztinok *banadúrának* ejtették az olasz *tomato* kifejezésből származó arab szót.¹¹ Egyébként nyugati tudósítók a libanoni háború bonyolultságát a nyugati tévévezőknek és újságíróknak megpróbálták érthető fogalmakkal megmagyarázni, és ezért beszéltek „jobboldali keresztényekről” meg a velük konfliktusban álló „baloldali muszlimokról”, mintha a francia forradalom idején ülésező törvényhozó gyűlés ülésrendjének bármilyen relevanciája lett volna a Libanonban dúló felekezeti harcok esetében. Ez is mutatja, hogy a Közel-Keleten a nyugati terminológia használata nem mindig célravezető, az ottani jelenségek leírására nemigen rendelkezünk adekvát fogalmakkal, így az óvatosság felettlőbb indokolt.

„Libanoniul” létezik egy kifejezés (*al-ais al-mustarak*: „békés együttélés, együttlakás”), amely a felekezetek kapcsolatának leírására szolgál, és nagyjából a közös, együttes életre vonatkozik. Ez a kifejezés azonban sokkal inkább jelenti a közösségek közelségét, semmint a keveredésüket, tehát inkább egymás mellett életről, nem pedig együttéléstről beszélhetünk. Erre jó példa lehet az, hogy még a dél-libanoni vegyesen lakott településeken is külön negyedekben, kerületekben éltek a más-más felekezethez tartozó hegyvidékiek, viszonylag ritka esetnek számított, ha egy drúz család a keresztények körében élt, és fordítva.¹² A „Libanon” fogalmat egyesek a felekezetek („szekták”) egymásra gyakorolt *kölcsönhatásával* azonosították abban az értelemben, hogy a 16. századtól kezdve mindegyiküknek megvolt a maga gazdag és változatos belső, azaz saját élete, amely azonban különbözött a többiekétől.¹³ Volt, aki ezt a jelenséget a szélesebb értelemben vett Szíriára is érvényesnek tartotta, ráadásul mindezt a 19. század közepén: „Az igazat megvallva nem beszélhetünk szíriai nemzetről. Ezen a szép tájékon

¹⁰ Jawad Boulos (1900–1982). http://www.onefineart.com/en/artists/jawad_boulos/page2.shtml – Letöltés: 2012. július 6.

¹¹ LEWIS 1998: 47.

¹² A problémáról részletesen lásd: CLERCK 2008.

¹³ Cobban 1985: 10.

*csupán különböző eredetű, tulajdonságú és erkölcsű embereket találunk. Nincs sem egység, sem nemzetiség.*¹⁴

Mint látható, az egységes nemzet kialakulásának legfőbb akadálya minden bizonnyal a felekezetiesség volt, amelyet a szakirodalom gyakran a kisebbségi problémával azonosít. Nos, ezzel a kérdéssel kapcsolatban sokféle állásponttal lehet találkozni, ezek közül a tisztázás érdekében én egy libanoni antropológusét, Fuád Húriét (1935–2003) emelném ki. Megkülönbözteti, illetve elválasztja egymástól a *felekezet* („szekta”) és a *kisebbség* fogalmát. Figyelemre méltó definíciója szerint a Közel-Keleten a felekezet olyan földrajzilag kompakt csoport, amely a központi hatalom befolyási övezetén kívül élve kezében tartja a társadalmi kontroll legszükségesebb eszközeit. Ezzel szemben a kisebbség a közel-keleti társadalmakban jóval kiterjedtebb területen földrajzilag szétszóródva él. Az európai társadalmak klasszikus kisebbségeihez hasonlóan az itteni kisebbségek jobban ki voltak téve a központi hatalom kénye kedvének, mint a zárt tömbben élő és általában jól védett szekták. A kisebbségi csoportok vezetőinek elsődleges politikai tevékenysége magukra az államügyekre irányult, míg a felekezeti vezetők legfőbb célja a minél több előjog, kiváltság megszerzése volt még akkor is, ha ez az állam érdekeivel ellenkezett. Ezek alapján Helena Cobban amerikai kutató Libanonban három igazi felekezetet különböztet meg egymástól: a maronitákét, a síitákét és a drúzokét. A szunniták és a többi jelentősebb vallási csoport az elmélet alapján inkább kisebbség, semmint szekta/felekezet.¹⁵ A felekezet (vallási közösség) ráadásul többet jelent egy adott hitben való osztozásnál. Társadalmi, gazdasági, sőt politikai keret is egyben. A keleti keresztény egyházak közötti évszázados hitviták alig-alig hatoltak le a helyi lakosság szintjére, ellenben gyakorta a politikai rivalizálás elfedésére szolgáltak; nem véletlen, hogy opportunizmusból nem ritkán váltottak felekezetet és vallást a politikai elit tagjai.¹⁶

Ezek a csoportok, közösségek a hegyvidék szűk területén évszázadokig éltek egymás mellett. Kétségtelenül lehet abban igazság, hogy az azonos területen való együttélés azonos életmód kialakulását eredményezheti, ami nagyban függ az éghajlattól, a földtől, a vízforrásoktól és a növényzettől, azaz a földrajzi adottságoktól. Ezek a tényezők az adott területen élők kulturális integrációjához is elvezethetnek, ez azonban még nem feltétlenül elégséges a nemzetté váláshoz,¹⁷ annál is inkább, mert a vallás az egyik legfontosabb kultúráképző faktor, mely gyakran a gyűlölet és a konfliktusok forrása és ösztönzője. A már idézett Salibi szavaival „*egy országot létrehozni egy dolog, a nemzeti összetartozás érzését megteremteni azonban egészen más*”.¹⁸

¹⁴ EDWARDS 1862: 4.

¹⁵ COBBAN 1985: 15–16.

¹⁶ PICARD 1988: 28.

¹⁷ RENOUVIN–DUROSELLE 1967: 139.

¹⁸ SALIBI 2005: 19.

ÖSSZEGRZÉS

Libanonra hatványozottan igaz az, hogy a homogén földrajzi feltételek nem szükségképpen vezetnek el az ott élő közösségek (ez esetben felekezetek) egységéhez, de még a megbékélésükhöz sem, és az együttélés évszázadai után is ellenségesek maradhatnak egymással szemben, ami egyéb, például külső tényezők hatására válságba taszíthatja a konfesszionális sokszínűség modelljét. Az évszázadok alatt sem alakult ki kölcsönös bizalom, konszenzus és harmónia a közösségek között. A konfrontáció, a vallási megosztottság fennmaradt, és mindvégig rendszeresen jelen volt. Egy libanoni szerző úgy definiálja az együttélésüket, mint az egymástól elhatárolt területeket elfoglaló közösségek kapcsolatát, ahol a területeket minden résztvevő a „sajátjának” tekinti. Csakhogy az egyes közösségek igyekeztek a másik fölé kerekedni, vagy legalábbis kétségbe vonni a többi felekezet bármilyen jogát a „saját” terület birtoklásához. A birtok, a tulajdon kérdése folyamatos feszültség forrása volt, időnként pedig a feszültség és a bizalmatlanság forrpontra jutott. Más időkben viszont az elitek szintjén a konszenzus látszólag fennállt, sőt kiteljesedett.¹⁹ Libanonban a diverzitás és a homogenitás hosszabb-rövidebb ideig tartó egyensúlya a modern korban többször is felbomlott, és ekkor véres konfliktusok robbantak ki. Ez a legragikusabban az 1975–1990 közötti belháború viszontagságai közepette mutatkozott meg. Igaz, az 1990-es években jelentős erőfeszítéseket tettek a felekezeti ellentétek elsimítására, a politikai rendszer megreformálására és a lerombolt ország újjáépítésére, de az eredmények csupán fél sikernek tűnnek.²⁰ Minden törekvés ellenére sem sikerült meghaladni az ellentéteket, s csak remélni lehet, hogy azok nem fognak kiújulni.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Boueiz Kanaan, Claude 2005** • *Lebanon 1860–1960. A Century of Myth and Politics*. Saqi, London.
- Chevallier, Dominique 1971** • *La société du Mont Liban à l'époque de la révolution industrielle en Europe*. Librairie orientaliste Paul Geuthner, Paris.
- Clerck, Dima de 2008** • La Montagne: un espace de partage et de ruptures. In: Mermier, Franck (sous la direction de.): *Liban, espaces partagés et pratiques de rencontre*. Cahiers de l'Ifpo, 1. sz. Institut français du Proche-Orient, Beyrouth, 43–83. <http://ifpo.revues.org/98> – Letöltés: 2012. június 19.
- Cobban, Helena 1985** • *The Making of Modern Libanon*. Hutchinson and Co., London.
- Edwards, Richard 1862** • *La Syrie 1840-1862. Histoire, politique, administration, population, religions et moeurs, événements de 1860 d'après des actes officiels et des documents authentiques*. Amyot, Paris.

¹⁹ BOUEIZ KANAAN 2005: 20.

²⁰ FERWAGNER 2019.

- Ferwagner, Péter Ákos 2019** • Libanon rekonstrukciója az 1990-es években. In: Pap, Norbert – Lilón Domingo – Szántó, Ákos (szerk.): *A tér hatalma – a hatalom terei. Tanulmánykötet a 70 éves Szilágyi István professzor úr tiszteletére*. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs. 165–172.
- Jawad Boulos (1900–1982)** • (http://www.onefineart.com/en/artists/jawad_boulos/page2.shtml) – Letöltés: 2012. július 6.)
- Khuri, Fuad I. 2004** • *Being a Druze. Druze Heritage Foundation, London.*
- Lewis, Bernard 1998** • *The Multiple Identities of the Middle East*. Phoenix, London.
- Nantet, Jacques 1963** • *Histoire du Liban*. Les Éditions du Minuit, Paris.
- Picard, Elizabeth 1988** • *Liban, État de discorde. Des fondations aux guerres fractricides*. Flammarion, Paris.
- Rabbath, Edmond 1973** • *La formation historique du Liban politique et constitutionnel*. Université Libanaise, Beyrouth.
- Renouvin, Pierre – Duroselle, Jean-Baptiste 1967** • *Introduction to the History of International Relations*. Frederick A. Praeger, New York.
- Salibi, Kamal S. 1965** • *The Modern History of Lebanon*. Frederick A. Praeger, New York.
- Salibi, Kamal S. 2005** • *A House of Many Mansions: the History of Lebanon reconsidered*. I. B. Tauris, London.
- Speidl, Bianka 2011** • Distance in Vicinity: Beirut's Zuqaq el-Blat, a Place of Transformation, Conflict and Co-existence. In: *Mediterrán Tanulmányok XX*. Szeged. 29–49.